

УДК: 378.013.77

© Мельник Ю.Б., 2012 р.

Ю.Б. Мельник
Національний педагогічний університет
ім. Г.С.Сковороди, м. Харків

РЕАЛІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ "ОСНОВИ ПСИХОТЕХНОЛОГІЙ" У ВНЗ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ

Розглянуто проблему формування психологічної культури студентів. Висвітлено особливості викладання навчальної дисципліни „Основи психотехнологій” у ВНЗ. Надано визначення „основи психотехнологій” (навчальна дисципліна). Уточнено поняття „психологічна культура особистості”, „психотехнологія”, „психотехніка”.

Ключові слова: основи психотехнологій, психотехнологія, психотехніка, психологічна культура особистості, професійна психологічна культура педагога.

Ю.Б. Мельник

РЕАЛИЗАЦИЯ УЧЕБНОЙ ДИСЦИПЛИНЫ „ОСНОВЫ ПСИХОТЕХНОЛОГИЙ” В ВУЗ КАК СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ СТУДЕНТОВ

Рассмотрена проблема формирования психологической культуры студентов. Освещены особенности преподавания учебной дисциплины „Основы психотехнологий” в ВУЗ. Дано определение „основы психотехнологий” (учебная дисциплина). Уточнены понятия „психологическая культура личности”, „психотехнология”, „психотехника”.

Ключевые слова: основы психотехнологий, психотехнология, психотехника, психологическая культура личности, профессиональная психологическая культура педагога.

Y.B. Melnyk

THE IMPLEMENTATION OF AN ACADEMIC DISCIPLINE „FUNDAMENTALS OF PSYCHOTECHNOLOGIES” IN HEE AS MEANS OF FORMATION PSYCHOLOGICAL CULTURE OF THE STUDENTS

We consider the problem of forming a psychological culture of the students. Lit features of teaching discipline „Fundamentals of psychotechnologies” in HEE highlights. Given the definition of „fundamentals of psychotechnologies” (academic discipline). Specified concepts „psychological culture of personality”, „psychotechnology”, „psychotechnique”.

Key words: fundamentals of psychotechnologies, psychotechnology, psychotechnique, psychological culture of personality, professional psychological culture of the teacher.

Формування психологічної культури студентів є важливим компонентом підготовки сучасного професіонала, працівника соціальної сфери: педагога, психолога, юриста, лікаря тощо. Проблема формування психологічної культури в студентів вимагає теоретичного обґрунтування цього процесу, а також розробки та впровадження навчальних дисциплін і спецкурсів у ВНЗ, які б цілеспрямовано й ефективно вирішували це питання.

Ціль статті полягає у введенні до наукового обігу поняття „основи психотехнологій” (навчальна дисципліна), уточненні понять „психологічна культура особистості”, „психотехнологія”, „психотехніка”, а також розкритті особливостей викладання навчальної дисципліни „Основи психотехнологій” і результатів її упровадження в освітній процес ВНЗ.

Аналіз наукової літератури, державних і додаткових освітніх програм свідчить [1], що проблема формування психологічної культури, зокрема студентів ВНЗ, є актуальною в сучасній освіті.

Термін „психологічна культура” сьогодні все частіше вживається в науковій літературі, проте він відсутній в довідниках і навіть психологічних тлумачниках. Утім, це певною мірою компенсується наявністю цього визначення в науковій літературі з педагогіки та психології.

О. Євдокимова, розглядаючи психологічну культуру в рамках психологічної антропології, визначає її як складне, цілісне, особистісне утворення, що включає: емоційно-мотиваційний, когнітивний, діяльнісний компоненти і характеризується не тільки певним рівнем теоретичних психологічних знань, але і психологічною компетентністю, адекватним застосуванням знань, умінь, навичок для вирішення психологічних проблем щодо себе, інших людей і світу в цілому [2].

О. Мотков розуміє психологічну культуру як комплекс розвинутих спеціальних потреб, здібностей і вмінь людини, а також вказує, що вона проявляється в самоорганізації та саморегуляції будь-якої життєдіяльності людини, різноманітних видах її базових прагнень і тенденцій, в ставленні особистості до себе, людей, живої і неживої природи, Світу в цілому [3].

На думку Л. Колмогорової, базисна психологічна культура може бути розкрита в трьох основних аспектах: гносеологічному; процесуально-діяльнісному; суб'єктивно-особистісному [4]. Л. Колмогорова, О. Холодкова, досліджуючи питання формування психологічної культури, вводять поняття „загальна психологічна культура особистості”, яку визначають так: „складова частина базової культури особистості як системна характеристика людини, дозволяє їй ефективно самовизначатися і самореалізовуватися в житті, сприяє

успішній соціальній адаптації, саморозвитку і задоволеності життям. Вона включає грамотність і компетентність у психологічному аспекті розуміння людської сутності, внутрішнього світу людини і самого себе, людських відносин і поведінки, гуманістично орієнтовану ціннісно-сміслову сферу (прагнення, інтереси, світогляд, ціннісні орієнтації), розвинену рефлексію, а також творчість у власному житті” [5, с. 48].

Отже, на цей час поняття „психологічна культура” ще не має чіткого, загальноприйнятого визначення. Дослідження психологічної культури відбувається через вивчення видів, або ж окремих аспектів культури чи психології, а також психологічних особливостей індивіда. Таке розуміння психологічної культури вказує на те, що цей феномен, як складне системне утворення з певною структурою та функціями, динамікою розвитку, етапами, рівнями формування, ще потребує теоретико-методологічного обґрунтування.

В. Дружинін, О. Євдокимова, Н. Колесник, Я. Коломенский та інші вчені, аналізуючи проблему формування психологічної культури, звертають увагу на гуманізацію та гуманітаризацію освітнього процесу [6; 2; 7; 8]. Я. Коломенский акцентує увагу на гуманістичному характері психологічної культури, вказуючи на потребу гуманізації психологічної освіти, а також гуманізацію психолога як професіонала, якщо мова йде про професійну психологічну культуру [8]. В. Дружинін застерігає, що гуманізація і гуманізм не настільки позитивно окрашені терміни, і за ними приховується неоднозначний предметний зміст. Зокрема людинолюбство не тотожно гуманізму, а вимогливість до людини що розвивається не тотожна «директивній», «тоталітарній», «авторитарній» й іншій педагогіці [6]. Н. Колесник зазначає, що гуманізація освітньої сфери актуалізувала значну кількість питань, ряд з яких не має готових відповідей, невідпрацьований механізм реалізації нового програмного забезпечення [7].

Л. Колмогорова наголошує, що для створення базису психологічної культури необхідні розробка і включення в навчальні плани інтегрованих курсів, пов'язаних з психологічним аспектом людинознавства. Авторка зазначає „Студенти-першокурсники, вчорашні випускники шкіл, практично не знайомі з

психологією, не знають куди можна звернутися за допомогою (не дивлячись на наявність у значної частини молоді психологічних проблем). Їм важко при вивченні вузівського курсу психології, оскільки при всій його складності, освоєння починається з "нульового" рівня знань" [4].

Зазначимо, що ми поділяємо думку вищевказаних учених щодо гуманістичної парадигми освіти та вважаємо, що актуальність розробки сучасних спеціалізованих навчальних програм з психології, які б ґрунтувалися на цій парадигмі з використанням комплексу підходів (культурологічного, цілісного, компетентнісного, особистісно-діяльнісного та ін.) до розвитку особистості є, на наш погляд, не лише затребуваним, а й доцільним і найбільш дієвим засобом, який сприятиме формуванню психологічної культури молоді.

Отже, аналіз невирішених проблем університетської психологічної освіти вказує на потребу розробки програмного забезпечення, спрямованого на формування психологічної культури студентів.

У цій статті ми не прагнули здійснити ґрунтовний аналіз такого складного феномену як психологічна культура та навести повний перелік її компонентів, а лише зазначаємо основні постулати на які спираємось, а також висвітлюємо особливості викладання розробленої навчальної дисципліни „Основи психотехнологій” як засобу формування психологічної культури студентів ВНЗ педагогічного профілю.

Важливим аспектом підготовки майбутніх педагогів у напрямі формування їхньої психологічної культури є запровадження в Харківському національному педагогічному університеті імені Г. С. Сковороди та інституті післядипломної освіти педагогічних кадрів навчальної дисципліни й спецкурсу „Основи психотехнологій” [9].

Основи психотехнологій (навчальна дисципліна) – прикладна психологічна дисципліна, об’єктом якої є теоретико-методологічні засади психологічної галузі, а предметом – технології психологічної діяльності.

Метою курсу „Основи психотехнологій” є посилення фахової підготовки студентів, психологічна освіта та формування психологічної культури

майбутнього вчителя. Завдання курсу такі. 1. Ознайомити студентів з сутністю провідних психологічних підходів; теоретичними та практичними напрацюваннями вчених психологів і педагогів; напрямками, формами, техніками та методами психотехнологій. 2. Допомогти студентам оволодіти знаннями, вміннями та елементарними практичними навичками з основ психотехнологій. 3. Навчити використанню методів й прийомів психотехнік на практиці, враховуючи специфіку стейкхолдерів і особисті якості та вміння ведучого. 4. Забезпечити підвищення психолого-педагогічної підготовки майбутнього психолога, педагога, вихователя. 5. Сприяти психологічній освіті, доповненню, узагальненню та систематизації знань психологічного спрямування, здобутих у інших освітніх галузях.

Концептуальні положення викладання курсу: цілеспрямованість, системність та варіативність процесу навчання; робота зі студентами по оволодінню знаннями, вмінням та практичними навичками з психотехнологій; співпраця і співтворчість викладача зі студентом, студентів між собою; формування інформаційно-пізнавального та ціннісно-естетичного напрямку в навчанні студентів; залучення до процесу навчання не тільки раціональної, а й емоційної сфери; рефлексійне управління навчальної діяльності студентів.

Теоретичним підґрунтям курсу є науки: психологія, педагогіка, філософія, історія та інші наукові галузі, що розглядають проблеми людини та її буття. Проведення занять реалізовується через інтеграційні взаємозв'язки з такими психологічними дисциплінами: загальна психологія, вікова та педагогічна психологія, психологія особистості, психологія спілкування, основи діагностики та психокорекції, психофізіологія тощо. Розроблено структурно-логічна схема вивчення навчальної дисципліни „Основи психотехнологій” [9, с 58].

Структура курсу складається з 1 залікового кредиту та 2 змістовних модулів, які містять 22 теми, що пов'язані між собою. Кожен з модулів дисципліни є структурно-закінченою дидактичною одиницею. Заняття розподілені на лекції, семінари, практичні та семінарсько-практичні, обов'язковою є індивідуальна робота, проводяться тренінгові заняття з розвитку

професійної самосвідомості. Така диференціація форм навчання та інтеграція змісту програмового матеріалу забезпечує цілісність процесу, сприяє ефективності діяльності викладача.

Курс, як інтегрована дисципліна, дозволяє об'єднати теоретичну і практичну складову процесу підготовки студентів, зокрема інтеграція знань і умінь студентів здійснюється на трьох рівнях: 1) реалізація взаємозв'язків між теоретичною і практичною підготовкою студентів; 2) реалізація взаємозв'язків із комплексом педагогічних та психологічних дисциплін; 3) врахування особливостей майбутньої професійної діяльності студентів.

Критеріями засвоєння студентом програмного матеріалу з курсу є сформованість його: загальної компетентності, що виражається в розвитку основних сфер особистості; та предметної компетентності, що складається зі знань та вмінь здійснювати спеціальну діяльність на основі засвоєної інформації. В програмі наведені вимоги до знань та вмінь, якими повинен оволодіти студент [9, с 5].

Комплексом навчально-методичного забезпечення курсу є література, таблиці, малюнки, схеми, роздатковий матеріал, відеофільми, конспекти лекцій.

Особлива роль при вивченні програми курсу відведена розвитку психологічної культури майбутнього педагогічного працівника. Звертаємо увагу, що мова йде не про психологічну освіту педагогічного працівника взагалі, яка сьогодні є загальновизнаною нормою, а про розвиток психологічної культури особистості.

О. Мотков і Т. Огнєва, досліджуючи методичний аспект означеної проблеми, визначають психологічну культуру особистості як характеристику гармонійності побудови основних процесів поведінки і управління ними. На їхню думку, вона виражається, в першу чергу, в досить гарній саморегуляції дій та емоцій, в конструктивності спілкування і конструктивному веденні різних справ, у наявності виражених процесів самовизначення, творчості і саморозвитку [11]. Н. Колесник зазначає, що педагогові мало мати професійні знання, уміння і навички, бути психологічно грамотним. Він повинен встати на дорогу

саморозвитку, самовиховання, що є основною детермінантою психологічної культури [7]. В своїй роботі ми дотримуватимемось цих поглядів, проте зробимо уточнення поняття „психологічна культура особистості” з метою визначення його суттєвих ознак.

Психологічна культура особистості – складова культури людини, включає систему знань і способів діяльності, які спрямовані на пізнання індивідуумом своєї сутності й зовнішнього середовища (природного і соціального), що забезпечує розвиток (психічний, соціальний, професійний, культурний тощо) та сприяє життєдіяльності індивіда.

Психологічна культура особистості є підґрунтям розвитку в студента рефлексії, самоаналізу, самопізнання, самовдосконалення, культуротворчості, соціальної перцепції. Вона допомагає йому в самореалізації, становленні професійної компетентності, діяльності в цілому. Завдяки їй майбутній педагог здійснюватиме осмислення цілей, які він ставить у освітній діяльності, свої дії та отримані результати. Психологічна культура особистості забезпечуватиме усвідомлення внутрішньо-особистісних змін і, поряд з цим, того впливу, який здійснюватиметься на школярів/студентів. На рівнях особистісному та груповому (суб’єкт-суб’єктних, суб’єкт-об’єктних відношень). Тому, психологічна культура педагогічного працівника має розглядатися в особистому та професійному ракурсах. Зосередимося на другому.

За останні роки психологічна та педагогічна науки значно збагатились методологічними підходами (особистісно-зорієнтованим, компетентнісним та ін.), технологіями (навчання, виховання, розвитку та ін.), методиками та різноманітним психолого-педагогічним інструментарієм (анкети, тести тощо). Проте, наявність багажу цих знань у педагогічного працівника не є гарантією високого рівня його професійної психологічної культури.

Професійна психологічна культура педагога має складатися з:

- наявності системи психологічних знань з загальної психології, вікової та педагогічної психології, соціальної психології, основ психотехнологій...;

- здатності до рефлексії, самоаналізу, самопізнання, самовдосконалення, культуротворчості, соціальної перцепції;
- уміння реалізовувати освітні функції: інформаційно-пізнавальну, мотиваційну, емоційну, захисну, комунікативну, світоглядну та ін.;
- активного використання способів педагогічної діяльності в навчанні, вихованні, розвитку, соціалізації;
- застосування сучасних педагогічних технологій, психотехнологій, психотехнік.

Останні два терміни, потребують розкриття змісту цих понять.

Психотехнологія – галузева технологія, надає систематизований опис змісту й механізму реалізації психічного впливу на особистість/групу в існуючих чи спеціально створених умовах, використовується для досягнення цілей, вирішення психологічних проблем. **Психотехніка** – конкретний засіб психологічного або психотерапевтичного впливу на людину.

Дослідження результативності реалізації навчальної дисципліни „Основи психотехнологій” та формування професійної психологічної культури майбутнього педагога здійснювалось за допомогою комплексу методів: педагогічного тестування для встановлення рівня засвоєння студентами програмного матеріалу (предметна компетентність); психологічного діагностування для з’ясування індивідуально-психологічних особливостей студентів (загальна компетентність); анкетування для визначення ефективності реалізації курсу.

Загальна кількість студентів, які в 2003 – 2011 навчальних роках займались за програмою навчальної дисципліни й спецкурсу „Основи психотехнологій” становить 1121 особа.

За результатами анонімного анкетування 870 студентів з питання „Чи сприяє впровадження курсу „Основи психотехнологій” психологічній освіті та формуванню психологічної культури студентів?” отримано такі відповіді: так – 635 (кількість виборів); ні – 16 (кількість виборів); частково – 180 (кількість виборів); не знаю – 39 (кількість виборів). Аналіз анкет, які містили негативні

відповіді з цього питання показує високий рівень кореляції з питанням щодо кількості занять, які відвідував студент з цього курсу, зокрема: 14 студентів були присутні на заняттях в діапазоні 0-49%, 2 – 50-79%, 0 – 80-100%. Проведене анкетування дозволило також з'ясувати думку студентів щодо змісту програмного матеріалу, форм та методів навчання, а також отримати оцінку ефективності реалізації курсу та доцільності його впровадження у ВНЗ.

Отримані результати свідчать, що становлення психологічної культури майбутніх педагогічних працівників може бути забезпечено за рахунок реалізації програм спецкурсів та навчальних дисциплін, які враховують особистісні потреби та професійні інтереси студентів, що спрямовані на формування психологічної культури.

Звертаємо увагу, що психологічна культура є запорукою певного психологічного комфорту особистості та її психічного здоров'я. Розглянувши зв'язок між психологічною культурою та психічним здоров'ям [10], ми дійшли висновку, що ці дві складові являють собою єдине ціле, вони є необхідною та важливою передумовою розвитку особистості.

Таким чином, вищі навчальні заклади є майже єдиним соціальним інститутом суспільства, які сьогодні формують психологічну культуру в молоді. Психологічна культура є важливою складовою культури людини, яка сприяє становленню особистості, нормальному розвитку та функціонуванню всіх сфер (фізичної, психічної, соціальної, духовної). Розвиток психологічної культури має стати невід'ємною складовою підготовки майбутнього педагога, що дозволить йому компетентно виконувати покладені на нього професійні обов'язки, відповідати сучасним вимогам.

Аналіз отриманих даних щодо реалізації навчальної дисципліни „Основи психотехнологій” засвідчив, що цей курс є ефективним засобом формування психологічної культури студентів. Реалізація означеної вище програми, забезпечує студента, майбутнього педагогічного працівника, основами психологічної культури, що, в свою чергу, є підґрунтям для розвитку його особистості та професіоналізму.

Накопичені в процесі роботи факти потребують подальшого дослідження, зокрема: теоретико-методологічних засад феномена „психологічна культура”, технологічного забезпечення формування професійної психологічної культури, методик вивчення психологічної культури особистості.

Список літератури

1. Авторські програми з психології / Упоряд. О. Главник. – К.: Шк. світ, 2002. – 112 с.
2. Євдокімова О.О. Програма формування психологічної культури студентів [Електронний ресурс] Режим доступу : <http://referatu.net.ua/newreferats/27/187081>. – Назва з титул. екрану.
3. Мотков О.И. Психологическая культура личности [Электронный ресурс] Режим доступа: http://ucheba.com/met_rus/k_psihologiya/k_psihollichnost/m_kyultura_4.htm. – Название с титул. экрана.
4. Колмогорова Л.С. Становление психологической культуры личности как ориентир современного образования [Электронный ресурс] // Журнал «Педагог». – 1998. – № 3. – Режим доступа: http://sci.informika.ru/text/magaz/pedagog/pedagog_3/at14.html. – Название с титул. экрана.
5. Колмогорова Л.С., Холодкова О.Г. Особенности становления психологической культуры младших школьников // Вопросы психологии. – 2001. – № 1. – С. 47-56.
6. Дружинин В.Н. Психологическая культура и образование [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://www.prosv.ru/metod/egorova/1.html>. – Название с титул. экрана.
7. Колесник Н.П. Влияние психологической культуры педагога на личностный рост ребенка [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.prosv.ru/metod/egorova/4.html>. – Название с титул. экрана.
8. Коломенский Я.Л. Психологическая культура или психологическая цивилизация [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://charko.narod.ru/tekst/alm4/kol.html>. – Название с титул. экрана.
9. Мельник Ю.Б. Основы психотехнологий: прогр. та навч.-метод. матеріали до курсу для студ. вищих навч. закладів. – Х.: ХНПУ, 2011. – 64 с.
10. Мельник Ю.Б. Психологічна культура педагогічних працівників як передумова формування культури здоров'я молоді // Педагогіка здоров'я: зб. наук. пр. Всеукраїнської наук.-практ. конф. [7 квіт. 2011 р.]. – Х.: ХНПУ, 2011. – С. 149-151.
11. Мотков О.И., Огнева Т.А. Методика «Психологическая культура личности» (для школы) [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://www.psychology-online.net/articles/doc-844.html>. – Название с титул. экрана.